

Binyılların Ağında Antik Ön Asya Grifonu: Kaynakları, Yayılımı ve Mitolojik Bağlantıları Hakkında Notlar

Göktürk Ömer ÇAKIR*

Özet

Bu makalede sanat tarihinin önemli öznelerinden birisi olan kartal, kuş veya aslan başlı, aslan gövdeli, genellikle kanatlı ve kimi zaman yılan veya çiçekle (lotus) stilize edilen bir kuyruğa sahip fantastik bir figür olan Grifon figürünün etimolojisi, köken ve yayılımı, ilişkili olduğu mitolojik karakterler bağlamında değerlendirilerek derli toplu bir şekilde ortaya konulmaya çalışılmıştır. İ.Ö. 4. binden Roma Çağına kadar olan uzun zaman dilimi içerisinde bu fantastik yaratığın yüklendiği çeşitli anlamların esas olarak hiç değişmeden asırlar boyunca aktarıldığı ve onun bir muhafız, öte dünya bekçisi, kutsal hayatın koruyucusu, ölüm kuşu olarak tanındığı farklı kültürlerin ve tarihsel dönemlerin odak noktaları gözetilerek anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Grifon, ikonografi, mitoloji.

Der vorderasiatische Greif aus der Antike im Gewebe der Jahrtausende: Anmerkungen zu den Quellen, zur Verbreitung und zu den mythologischen Verbindungen

Zusammenfassung

Man hat in diesem Artikel versucht die Etymologie, die Herkunft und Ausbreitung der Figur des Greifen, die eine wichtige Eigenschaft der Kunstgeschichte hat und einen Adler-, Vogel- oder Löwenkopf hat, die zudem einen Löwenkörper hat, die einen Schwanz hat, die mancher Zeit durch eine Schlange oder eine Blume stilisiert wurde. Es stellt sich heraus, daß die unterschiedlichen Bedeutungen dieser fantastischen Kreatur in der langen Zeitraum von 4. Jahrtausend v. Chr. bis zu Römerzeit durch die Epochen hinweg, weitgehend unverändert erhalten geblieben und daß sie als Wachmann, als Wächter des Jenseits, als Beschützer des heiligen Lebens, als Todesvogel, unter Berücksichtigung der Brennpunkte der verschiedenen Kulturen und historischen Perioden, bekannt sind.

Suchwörter: Greifen, ikonographie, mythologie.

I. Tanımı ve Araştırma Tarihi

Kartal, kuş veya aslan başlı, aslan gövdeli, genellikle kanatlı ve kimi zaman yılan veya çiçekle (lotus) stilize edilen bir kuyruğa sahip fantastik bir figür olan Grifon¹ hakkında pek çok ve kapsamlı çalışma yapılmıştır. Makalede, başka bir bağlamda ele alınabilecek Uzak Asya örnekleri

* Danışmanlığında, Küçük Asya Sikkelerinde Grifon Tasvirleri konusunu (MSGÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü) çalışmamı sağlayan ve değerli katkılarıyla beni yönlendiren hocam Doç. Dr. Oya YAĞIZ'a ve Almanca özet konusundaki yardımları için Levent Gündüz'e teşekkür ederim.

** Göktürk Ömer ÇAKIR, Feyzullah Mah. Serap Cad. 27/15 Maltepe – İstanbul. E – posta: gokturkomer@hotmail.com

¹ Ş. ANADOL, "Grifon", *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*: 2, YEM, İstanbul, 1997, s. 715; Ö. ÖZTÜRK, *Folklor ve Mitoloji Sözlüğü*, Phoenix, Ankara, 2009, s. 420; Bkz. H. FRANKFORT, "Notes on the Cretan Griffin" BSA: 37, 1936, s. 112. Fig. 13.

ve özellikle Türk sanatı içindeki tasvirlerle paganizm sonrası Orta Çağ Avrupa betimlemeleri coğrafi ve târihsel kapsamımızın dışında kaldığı için ele alınmamış ve Yakın Doğu Grifonuna odaklanılmıştır. Bu konuda en erken çalışmaların başında Furtwängler'in² çeşitli antik uygarlıklarda Grifonun gelişimini ele alan metni gelmektedir. Aynı şekilde Mısır, Babil, Girit – Myken, Asur, Pers, Fenike ve Yunan sanatlarındaki yerine dair diğer erken çalışmanın müellifi Durrbach'tır³. Ziegler⁴, Manganaro⁵, Wild⁶ ve Börker-Klähn⁷ da benzer birer ansiklopedik ve genel metnin sahibidirler. Leibovitch⁸ figürü Mısırlı orijini bağlamında çalışmıştır. Madhloum⁹ da Yakın Doğu Grifon tasvirleri konusunda yapılan çalışmalara katkıda bulunmuştur. Araştırmaların çoğunun üzerine yoğunlaştığı Girit Grifonu hakkında daha spesifik bir makale, bu konuda en erken örnek olarak, Frankfort¹⁰ tarafından yayınlanmıştır. Geniş yazısında Ön Asya kaynaklarındaki ortak kullanımın Grifonu bir nevi “ölüm meleği” şeklinde yansıttığı sonucuna varmıştır. Jantzen¹¹, Grifon protomlu kazan eklentilerini ele alarak bir diğer spesifik çalışmaya imza atmıştır. Grifonun Antik Doğu Akdeniz ve Ön Asya havzasındaki gelişimini irdeleyen en kapsamlı çalışmaya Bisi¹² tarafından kaleme alınmıştır. Flagge¹³ portreler, yazıtlar ve lahitler üzerindeki Grifon betimlemelerini ele alırken karışık yaratığın çeşitli hayvanlar ve mitolojik unsurlarla olan savaşlarını da zengin görseller eşliğinde işlemiş ve Nemesis bağlamında¹⁴ Grifonun ölü kültüyle ilişkisini anlamlandırmaya çalışmıştır. Özellikle Delplace'nin¹⁵ çalışmalarıyla konu Klasik Dünya açısından daha net anlaşılır bir çerçeve içine sığdırılmıştır. Ayrıca bu kapsamlı yayında Yunan uygulamaları dışında Roma cumhuriyet ve imparatorluk çağında figürün yeri ele alınmış; nümismatik malzemeye ilişkin Arkaik Teos, Phokaia ve Abdera sikkeleri bağlamında geniş bir bölüm yer almış, Hellenistik ve Roma Çağında Anadolu dışındaki darp örneklerine de değinilmiştir¹⁶. Dierichs'in kitabı da Grifon hakkında bir diğer bakış açısını ortaya koymuş; vazolar, bronz ve gümüş işçilikleri, lâhitler, duvar resimleri, mühürler üzerinden figürün gelişimini erken dönem Yunan tasvir sanatları açısından değerlendirmiştir. Bunların haricinde aynı şekilde Küçük Asya sikkelerine odaklanan oylumlu bir nümismatik içeriği de ele almıştır¹⁷. Ayrıca bu doktora çalışmasına kapsamlı bir ek de yapmıştır¹⁸. Doğrudan ve tek başına Küçük Asya sikkeleri üzerindeki Grifonları ele alan araştırmalar yok denecek kadar azdır. Lenger'in çalışması¹⁹ Küçük Asya darplı Grifonlu sikkelerin çeşitli tanrılarla ilişkilerini göstermesi ve özellikle Assos ile Phokaia

² A. FURTWÄNGLER, “Gryps”, *Ausführliches Lexicon der Griechischen und Römischen Mythologie*: I.2, B.G.Teubner, Leipzig, 1886 – 1890, s. 1742 – 1777.

³ F. DURRBACH, “Gryps – Gryphus”, *DarSag*: 2, 1896, s. 1668 – 1673.

⁴ K. ZIEGLER, “Gryps”, *RE*: VII.2, J.B. Metzlerscher Verlag, Stuttgart, 1912, s. 1902 – 1929.

⁵ G. MANGANARO, “Grifo”, *EAA*, s. 1056 – 1063.

⁶ F. WILD, *Gryps, Greif, Gryphon (griffin). Eine sprach, kultur und stoffgeschichtliche Studie*, Böhlau, Wien, 1963.

⁷ Jutta BÖRKER-KLÄHN “Greif”, *RLA*:3, 1971, s. 633 – 639.

⁸ J. LEIBOVITCH, *Le Griffon, Le Caire, 1946*. Yine Mısır ve Ön Asya örnekleri için bkz. J. LEIBOVITCH, “Le Griffon dans le Moyen-Orient antique”, *Atiqot*: I, 1955 s. 75 – 88.

⁹ T. MADHLOUM, “More Notes on the Near Eastern Griffin”, *Sumer*: 20, 1964, s. 57 – 62.

¹⁰ Bkz. (1) FRANKFORT, s. 106 – 122. Girit Grifonu hakkında diğer çalışmalar için bkz. A. DESSENNE, “Le griffon créto-mycénien inventaire et remarques”, *BCH*:81, 1957, 203 – 215. C. DELPLACE, “Le griffon créto-mycénien”, *AntCl*:36, 1967, s. 49 – 86; C. DELPLACE, “Breves remarques sur le rôle du griffon dans la religion creto – mycénienne”, *BIHBelge*: 38, 1967, s. 5 – 9; N. B. REED, “Griffins in Post-Minoan Cretan Art”, *Hesp.*: 45, October – December, 4, 1976, s. 365 – 379; J. N. COLDSTREAM, “Sphinxes and Griffins from Geometric Knossos”, *AntCr*: 2, 1974, s. 161 – 164. Yakın zamanda gerçekleştirilen yayınlanmamış bir doktora çalışması için bkz. E. ZOUZOULA, *The Fantastic Creatures of Bronze Age Crete* vol. 1–2, Nottingham, 2007, s. 55 – 58, s. 150 – 160, s. 267 – 276.

¹¹ U. JANTZEN, *Griechische Greifenkessel*, Gebr.Mann, Berlin, 1955.

¹² A. M. BISI, *Il grifone: storia di un motivo iconografico nell'antico Oriente mediterraneo*, Centro di Studi Semitici, Roma, 1965.

¹³ I. FLAGGE, *Untersuchungen zur Bedeutung des Greifen*, Verlag Hans Richarz, Sankt Augustin, 1975.

¹⁴ Bu konuda ayrı bir çalışma için bkz. J. LEIBOVITCH, “Le Griffon d'Erez et le sens mythologique de Némésis”, *IEJ*: 8, 1958, s. 142 – 148.

¹⁵ C. DELPLACE, *Le griffon de l'archaïsme à l'époque impériale. Etude iconographique et essai d'interprétation symbolique*, Institut Historique Belge de Roma, Bruxelles, 1980.

¹⁶ A.g.k. s. 92 – 106, s. 217 – 221, s. 329 – 331. Roma İmparatorluk Dönemi için bkz. E. SIMON, “Zur Bedeutung des Greifen in der Kunst der Kaiserzeit”, 749 – 780. Ayrıca Batı'da Grifonun Roma Sanatındaki yeri hakkında yakın zamanda hazırlanmış bir doktora tezi de mevcuttur: R. LEFEBVRE, *Le Griffon dans l'art roman. Traditions littéraires et iconographiques*, Université Libre de Bruxelles, 2004.

¹⁷ A. DIERICHS, *Das Bild des Greifen in der frühgriechischen Flächenkunst I-II*, Lit, Münster, s. 243 – 263. Türkçede konuyla ilgili yapılan akademik çalışmalar içerisinde öne çıkan kapsamlı bir doktora çalışmasında da Grifona geniş yer ayrılmıştır: Bkz. A. TEMÜR, *Grek Sanatında Karşık Yaratıklar*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2009, s. 39 – 70.

¹⁸ A. DIERICHS, “Das Bild des Greifen in der Frühgriechischen Flächenkunst. Nachträge”, *Boreas*: 8, 1985, s. 5 – 32.

¹⁹ D.S.LENGER, “A Proposito del Grifone sulle Monete d'Asia Minore”, *Ancient History, Numismatics and Epigraphy in the Mediterranean World*, Ege Yayınları, İstanbul, s. 215 – 222.

kentlerinde betimlemelerin Athena kültüyle bağlantısını çeşitli bulgularla ortaya koymasından önemlidir. Ayrıca Hill'in²⁰ Hellenistik Çağda doğu darphanelerinde basılmış sikkelerdeki Athena miğferlerinin üzerinde yer alan Grifon betimlemelerini Pers Arslan Grifonu olarak yorumlayan ve bunu İskender'in Persler üzerindeki hâkimiyetinin sembolik ifadesi olarak değerlendiren çalışması da göz ardı edilemez. Hill, bu makalesinde figürün kullanım süreciyle bağlantılı olarak da ilgi çekici iddialarda bulunmuştur. Çok sonraları Goldman²¹ da aynı Arslan Grifonun gelişimi üzerine bir çalışma yapmıştır.

Grifonla ilgili, malzemeye dayalı olarak daha özel ikonografik çalışmalar da yapılmıştır. Akurgal'ın²² Geç Hitit Sanatına ilişkin önemli eserinde bir bölüm ayırıp hem Grifon hem kuş adamları konu edinerek gerçekleştirdiği tip çalışması buna örnek verilebilir. Bunun dışında, Yunan sanatının oluşum sürecindeki yeri ve fantastik figürün sanatsal köklerine eğilen yayınlar da yapmıştır²³.

II. Adının Kaynakları

Grifonun, Mısır dilinde, yüklendiği görevle ilintili olarak çeşitli adları bulunmaktadır. Mısır ikonografisinde özellikle kralı düşmanlarına karşı koruyucu işlevi dolayısıyla -*tštš*- ideogramıyla adlandırılır ve bu "yırtmak", "parçalamak", "ezmek" gibi anlamları ihtiva eder. Kelimenin bu anlamda kullanılışını teyid eden Ptolemaioslar Çağından kalma yazıtlar da vardır. Mısır dilinde bir diğer adı, toprağını düşmana karşı koruyan çobanla ilişkilendirilen -*šfr*-'dir. Üçüncü adlandırma da Grifonu düşman peşinde hızlı bir takipçi olarak nitelendiren -*ḥḥ*-'dir ve mü-kemmel uçan bir kuşla ilişkili olarak tasarlanmış bir ideogramdır. Ayrıca bu ideogramın geçtiği yine Ptolemaioslar Çağına ait bir dekrette, belirtilen anlamıyla örtüşürcesine "kralın düşmanı bir Grifon gibi arkadan yakalaması" ifadesi çarpıcı bir sürat hissi uyandırmaktadır²⁴. Bu anlamlardan yola çıkarak diyebiliriz ki yaratığın Mısır kültüründe üç asal özelliği ortaya konmaktadır: Yırtıcılık, koruyuculuk (apotropeik) ve hız...

Figür, Yunanca'da gagası - veya pençelerine - gönderme yapılarak "kıvrık", "kancalı" anlamındaki "gryphos" kelimesiyle ilintilendirilip eril bir ad olan "gryps" (γρύψ) şeklinde isimlendirilmiştir. Pek çok farklı adlarla anılan²⁵ yaratık, "kavramak", "yakalamak" anlamındaki eski bir Hint - Avrupalı fiil olan "grabh"²⁶la bağıntılı olarak Latince'ye "gryphi/gryphes" biçimiyle geçmiştir²⁷. Sifat olarak "eğrilmiş", "eğilmiş" anlamlarının yanı sıra kartal burnu için de kullanılır. Pençe de diğer anlamlardan birisidir. Diğer yandan bir metafor olarak "gemi çapası" mânâsını da içerir. Sonek (sufiks) veya içek (infiks) olarak farklı kelimeleri türetmekte de kullanılmıştır²⁸. Ayrıca ismin, Semitik bir sözcük olan "raven"le (gârib) ilişkili görüldüğü ve Asur sanatının fantastik yaratıklarından olan Kerubi'den (Akadca: kuribu/karâbu) gelmiş olabileceği de düşünülmüş ki²⁹ bu, figürün oryantal kökleri için bir ipucu sağlar. İşlev açısından da Kerubi ve Grifon arasında benzerlik söz konusudur. Her iki yaratık da tanrısal hizmetkâr ve koruyucu olarak karşımıza çıkar³⁰. Aynı şekilde Grifonlar Akadca'daki Şarâpu (Seraph) ile de ilişkili görülür³¹. Bununla birlikte

²⁰ G. F. HILL, "Alexander the Great and the Persian Lion-Gryphon", *JHS*: 43, II, 1923, s. 156 - 161.

²¹ B. GOLDMAN, "Development of the Lion - Griffin", *AJA*: 64, 1960, s. 319 - 328. Roma sanatındaki yeri için bkz. K. SCHEFOLD, "Löwengreifen aus Augst", *JSGU*: 35, 1944, s. 146 - 155.

²² E. AKURGAL, *Späthethitische Bildkunst*, AÜDTCF Yayınları, Ankara, 1949, s. 80 - 86.

²³ E. AKURGAL, *The Birth of Greek Art*, Methuen, London, 1968, s. 183 - 187; E. AKURGAL, "Zur Entstehung des griechischen Greifenbildes", *Kotinos*, 1992, s. 33 - 52. Yazının kaynak ve etkileşimler hakkındaki değerlendirmesi için bkz. A.g.m. s. 34.

²⁴ FRANKFORT, a.g.m., s. 110; bkz. (8) LEBOVITCH, 1946, s. 5 - 6, dn. 3, s. 11, dn. 2; GOLDMAN, a.g.m., s. 327; FLAGGE, a.g.k., s. 20; N. YILMAZ, *Yunan Sanatı'nda Grifon, Sfens ve Kentaurus*, İTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Y.L. Tezi, İstanbul, 1997, s. 24; TEMÜR, a.g.k., s. 40.

²⁵ Mısır kültüründe Amon, Tesh-tesh, Monthou, 'Akhekh, Shedou, Sefer, Srref, Saget, Shay gibi adlandırmalar söz konusudur. Bkz. Joseph LEBOVITCH, "Quelques Griffons Demeurés Inédits", *IEJ*: 18, 1968, s. 127.

²⁶ FURTWÄGLER, a.g.m., s. 1742.

²⁷ Örnek olarak bkz. Mela II. 1.1 ve Apul. met. XI. 24; G. ÇELGİN, *Eski Yunanca - Türkçe Sözlük*, Kabcacı Yayınevi, İstanbul, 2011, s. 135'te maskülen bir sözcük olduğunu belirtir; fakat etimolojisine girmeyerek figüratif tanımını yapar.

²⁸ P. CHANTRAINE, *Dictionnaire Etymologique de la Langue Grecque. Histoire Des Mots*, Klincksieck, Paris, 1968, s. 239

²⁹ CHANTRAINE, a.g.k., s. 239; DURRBACH, a.g.m., s. 1668; F. A. WIGGERMANN, "Mischwesen. A", *RLA*: 8, 1993, s. 243; A. R. GREEN, "Mischwesen. B", *RLA*: 8, 1993, s. 257.

³⁰ ZIEGLER, a.g.m., s. 1902.

³¹ GOLDMAN, a.g.m., s. 328.

Kerubi ilişkisine karşı çıkan bir görüş de mevcuttur. Kerubi'nin Süryani kökenli olduğu ve her ne kadar Grifonla arasında benzerlikler görülse de somut ayrılıkların da bulunduğu ifade edilmiştir³².

III. Antik Kaynaklarda Grifon

Antik literatürde konumuzun öznesi olan bu fantastik yaratıklarla ilgili çerçeveleri belli, yaşam alanı, işlevi, biyolojisi hakkında olasılıkla ilk kaynaklara dayanan bir tekrarlamaya alışkanlığıyla benzer metinler ortaya çıkmıştır. Yaşadığı coğrafyaya ilişkin iki farklı görüş dışında genel nitelikleri ve fonksiyonlarına dair bilgileri bu kaynaklara borçluyuz. İ.Ö. 3. binyılın son çeyreğinde yazılı hâle getirilen ve insanlığın ilk edebî ürünü sayılan meşhur Sümer destanı Gılgamış'ta Enkidu'yu Irkalla adlı cehennem götüren, dolayısıyla öteki dünyayla ilişkili Anzu³³ benzeri heybetli, karanlık yüzlü, arslan ayaklı ve kartal pençeli tırnakları olan bir yaratıktan bahsedilir³⁴. Bu, adı verilmesinde de Grifon hakkındaki en erken kayıt sayılmalıdır.

Mısır metinlerinde adı geçen yaratığa atıfta bulunan herhangi bir Suriye metnine rastlanmaz³⁵. Çok sonraları, antik dünyanın Yunan ve Latin literatüründe ise Grifonla sıkça karşılaşıyoruz³⁶. III. Ramses'e ait bir yazıtta Grifonun aslanla benzeştirilen kükremesi³⁷ Yunan dünyasında bir karşılık bulmamış olacak ki Aiskhylos (İ.Ö. 6. – 5. yy.) yaratığa herhangi bir ünleme atfetmez ve acayip bir mahlûk diye nitelediği Grifonu, Zeus'un keskin dişli, havlamak bilmeyen köpeği olarak vasıflandırır³⁸. Komedyacı Aristophanes de (İ.Ö. 5. – 4. yy.) Eurupides'in ağzından Aiskhylos'u eleştirirken, laf kalabalıklarının, kalkanlar üzerindeki kartal – grifonlardan bahsedecek kadar ayrıntıcı olmasını dillendirir³⁹.

Grifondan bahseden bir diğer kaynağın sahibi ünlü Halikarnassoslu tarihçi Herodotos'tur (İ.Ö. 5. yy.). Tarihçi, kitabında en büyük altın yataklarının Avrupa'nın kuzeyinde bulunduğunu belirtir, tek gözlü Arimaspesler'in bu madeni Grifonlardan zorla almaya çalıştıklarından söz eder⁴⁰.

Esas olarak Grifonlara değinen eski klasik kaynak Aristes'in Arimaspea adlı eseridir. Aristes İ.Ö. 675 civarında merkezi Asya'nın derinliklerine bir yolculuk yapmış ve Kafkasya'nın doğusunda İskit göçebeleriyle en erken teması sağlamış olduğuna inanılan yarı efsanevi bir şairdir. Yapıtı kayıp olmasına karşın Antik Çağda çok ünlü ve bilinen bir eserdir⁴¹. Herodotos kitabında Grifonlardan bahsettiği diğer bir pasajda ve sonrasında "*doğumu bakımından en büyük yurttaşlar katından*" saydığı bu Prokonnesoslu şairin hayatına dair detaylar da verir⁴². Aristes'in Apollon'un öfkesinden kaçarak İssedonoslar'ın ülkesine sığındığını anlatıp bu ülkenin ötesinde tek gözlü Arimaspes ırkının ve daha ileride de kutsal altınlara bekleme eden Grifonların yaşadığından söz eder⁴³. Hepsinin ötesinde, "*denize çıkan yerde*" ise Hyperbore ulusunun varlığına ilişkin bir rivayet olduğunu ekler. Grifonlara değinen bir diğer kişi Hindistan üzerine ilk anlatının yazarı olan Knidoslu Ktesias'tır (İ.Ö. 5. yy.); fakat eseri günümüze İ.S. 9. yy.'da yaşamış olan Photius'un alıntısı ve özet aktarımı sayesinde fragmanlar hâlinde ulaşmıştır⁴⁴. Bu önemli kaynaktan Hindistan'daki altın kaynaklarının Paktolos gibi nehirlerde değil, büyük dağlarda

³² FURTWÄNGLER, a.g.m., s. 1742.

³³ Mezopotamya sanatındaki arslan başlı Grifonlar. Bkz. A.g.k., s. 47, dn. 120.

³⁴ J. BOTTERO, *Gılgamış Destanı. Ölmek İstemeyen Büyük İnsan*, Çev. Orhan Suda, YKY, İstanbul, 2005, s. 145; Bu ruh kuşu rolü için ölümlü gelen korku ve terörden esinlenilmesinin Akdeniz havzası uygarlıklarında ortak bir tema olduğu düşünülür. Bkz. FRANKFORT, a.g.m., s. 122.

³⁵ FRANKFORT, a.g.m., s. 119.

³⁶ YILMAZ, a.g.k., s. 17; TEMÜR, a.g.k., s. 39'da salt Herodotos ve Aiskhylos'ta Grifondan bahsedildiğini belirtirler; fakat bu yanlışır.

³⁷ LEIBOVITCH, 1946, s. 12.

³⁸ Aischyl. Prom. 802 – 804. Yunanca'dan çeviri için Sayın Oğuz Yarlıgaş'a teşekkür ederim.

³⁹ Aristoph. Ran. 928'de tasvir sanatlarındaki kullanıma ilişkin yazılı bir bilgi sunmuş olur.

⁴⁰ Hdt. III. 116.

⁴¹ A. MAYOR – M. HEANEY, "Griffins and Arimaspeans", *Folklore*: 104, 1993, s. 41 – 42.

⁴² Hdt. IV. 13, 14, 15; DIERICH, 1981, s. 2

⁴³ Hdt. IV. 27. A. PASQUIER, "Le griffon dans l'orfèvrerie gréco-scythe", *CRAI*: 1, 1975, s. 457 – 460. Ayrıca bir İskit Kralı olan Ariapeithes'in oğlu Skyles'in sarayındaki beyaz mermerden Grifon tasvirleri hakkında da bilgi verir. Bkz. Hdt. IV. 79. Samoslular'ın Hera Tapınağı'na sunduğu Grifon başlarıyla süslü vazo için bkz. Hdt. IV. 152. Ayrıca altın koruyucu olarak Grifonlar için bkz. A. MAYOR, "Guardians of the Gold", *Archaeology*, November – December: 47, 6, 1994, s. 52 – 59.

⁴⁴ J. M. BIGWOOD, "Ctesias' Indica and Photius", *Phoenix*: 43 no: 4, 1989, s. 302.

Fotoğraf 1: Teb Savaş Baltası

muş, onların, Grifonlar ve Arimaspesler arasındaki sürekli savaşa ilişkin anlatısını yinelemiştir⁴⁸.

Pausanias'ın (İ.S. 2. yy.) seyahatnamesi de Herodotos'un verdiği bilgilerle örtüşür ve Aristeas'ın eserinde bahsedilen Grifonların İssedonoslar'ın ötesinde bekçilik ettikleri altınları korumak amacıyla Arimaspesler'le mücadelelerine değinerek arslan benzeri, kartal gagası ve kanatlara sahip hayvanlar olduklarını belirtir⁴⁹. Bir diğer bölümde de leopar gibi benekleri bulunduğundan söz eder⁵⁰.

Apuleius (İ.S. 2. yy.) *Metamorphoses* adlı kurgusal eserinde Korinthoslu Lucius'un İsis dinine inisiye olmadan önce giydiği kıyafetleri onun ağzından anlatırken dindar insanlar tarafından Olympos şalı olarak adlandırılan bu kıyafetlerin bir tarafına Hint yılanları diğer tarafına Hyperbore Grifonlarının işlenmiş olduğunu ve bu hayvanların öte dünyada doğduklarını da aktarır⁵¹. Claudius Aelianus (İ.S. 2. – 3. yy.) fabl türünde anekdotlardan oluşan *De Natura Aniamalium*'da Hindistan kökenli bir hayvan olarak ele aldığı Grifonun belli başlı özelliklerini, duyularına dayanarak sayar Bir kısmını ise Ktesias'tan almıştır⁵².

Philostratos (İ.S. 2. – 3. yy.) da Tyanalı Apollonius hakkındaki eserinde Grifonlardan bahseder. O da yurtları olarak Hindistan'ı işaret eder. Iarkhas isimli Hintli bir bilgeden aktararak bunların Helios için kutsal sayıldıklarını ve Hintli sanatçılar tarafından Helios'a adanmak üzere boyunduruğa vurulmuş olarak resmedildiklerini belirtir. Grifonları arslana benzetir⁵³. Grifonlar, Nonnos'un (İ.S. 4. – 5. yy.) *Dionysiaca*'sında, hem bir tanrıça hem bir soyutlama olan, Nemesis'le⁵⁴ ilişkilendirilirler ve onlardan, tahtının çevresinde uçan intikam kuşları olarak bahsedilir. Tanrıçanın, boyunduruk altına aldığı Grifonlarla dünyanın dört bir yanına süratle erişebildiği de kaydedilir⁵⁵.

bulduğundan; fakat bu dağlarda meskûn, kurda benzeyen dört ayaklı, arslan pençeli, göğüs tüyleri kırmızı, vücudunun geri kalanı siyah renkte olan Grifonlar sebebiyle bu değerli madeni elde etmenin zorluğundan bahseder⁴⁵.

Strabon da (İ.Ö. 1. – İ.S. 1. yy.) ünlü eserinde İki Korinthos'lu ressam olan Kleanthes ve Aregon'un Elis'teki Artemis Alpheionia Tapınağı'nda yer alan resimlerinden bahsettiği pasajda Aregon'a ait olan resmin bir Grifon üzerinde havada doğan Artemis'i konu edindiğini belirtir⁴⁶.

Ünlü Latin coğrafyacı Pomponius Mela da (İ.S. 1. yy.) Avrupa'nın İskit bölgeleriyle alâkalı olarak ve "altın koruyucu" rolüyle Grifona atfı yapar. Toprağı zengin olan bu bölgenin insanlar için yaşanabilir bir yer olmadığını zira Grifonların topraktan çıkan altını şaşırtıcı bir şekilde sevip, koruduğunu ve ona göz dikecek olanlar için tehdit unsuru oluşturduğunu belirtir⁴⁷.

Yaşlı Plinius (İ.S. 1. yy.) *Naturalis Historia* adlı yapıtında bazı otoriteler diyerek ve özellikle vurgulayarak Aristeas ile Herodotos'a atfı yap-

⁴⁵ Phot. LXXII. 114.

⁴⁶ Strab. VIII. 3. 12.

⁴⁷ Mela II.1. 1; III. 7. 2. Çeviri için C. Cengiz Çevik'e teşekkür ederim.

⁴⁸ Plin. nat. VII. 3.

⁴⁹ Paus. I. 24. 6.

⁵⁰ Paus. 8. 2. 7.

⁵¹ Apul. met. XI. 24.

⁵² Ail. nat. IV. 27.

⁵³ Philostr. III. 48; Philostr. VI. 1.

⁵⁴ P. GRIMAL, *Mitoloji Sözlüğü*, Çev. S. Tamgüç, Sosyal Yayınlar, İstanbul, 1997, s. 534; FLAGGE, a.g.k., s. 106 – 121. Bkz. LEIBOVITCH, 1958, s. 142 -148.

⁵⁵ Nonn. Dion. XLVIII. 370 – 392.

Fotoğraf 2: Lykia Lahdi

Fotoğraf 3: Apollon ve Grifon

IV. Mitolojik Rolü ve İlişkili Olduğu Tanrı[ca]lar

Grifonun kendisine ait bir mitolojik silki yoktur. Hikâyesi sadece ilişkili olduğu diğer mitolojik varlıklarla arasındaki mücadele, kendisi hakkında bilgi veren kaynakların kısa anlatımları ve sanatsal tasvirlerle kültürel ilişkilerin bağlamı içerisinde anlaşılır hâle gelebilir. Her ne kadar Grifonu açıklamak için kullanılabilirse de onun doğrudan atası sayılamayacak bazı figürler vardır. Sümerler’de yer altı dünyasının kuş başlı, yılan boyunlu, aslan vücutlu tanrısı ve “iyi ağaç efendisi” olarak nitelenen Ningizzida aynı zamanda tanrı Anu’nun göksel sarayının da koruyucusu kabul edilirdi. Akkad döneminde bu figür tanrı Marduk’un sembolü olmuştur⁵⁶. Ayrıca Asur sanatında Apkallu adı verilen Grifon-Demonlar da kutsal ağacın koruyucusu⁵⁷ veya bu gücü kral adına temsil eden⁵⁸ figürler olarak karşımıza çıkmışlardır. İbranî mitolojisinde de Aden bahçesindeki “yaşam ağacının” muhafızı olan ve Grifonun etimolojik köklerinin bağlandığı Keruvlar yer alır. Kralın düşmanlarını yok eden bir varlık olarak Mısır ikonografisinde yer alan Mısır’ın insan veya şahin başlı Grifonu (Res. 1) ise Teb savaş tanrısı Menthu’nun sembolüydü⁵⁹. Mısır’da Grifon savaşçı karakterli ve tıpkı Apollon’la Suriyeli Malakbel gibi⁶⁰ Güneş tanrısıyla ilintili bir figürdür. Onun ışığı doğurmasına yardım eder. Ayrıca yargı ve cezalandırma gücü olan bir yaratık olarak ölümlere tekrar dirilişte yol gösterici kabûl edilmiştir. Bu bağlamda Seth ve Horus’un karakteristik özellikleri Grifonda birleştirilmiştir⁶¹. Sahure Tapınağında Firavunun Grifon şeklinde tasvirinde hem kendi gücünün temsilcisi olarak hem de ölüm sonrası huzurunun bekçisi olarak bu hayvana atıf yapıldığı düşünülür⁶². Sümer destanı Gılgamış’ta Enkidu’yu İrkalla adlı cehenneme götüren heybetli, karanlık yüzlü, arslan ayaklı ve kartal pençeli tırnakları olan yaratık⁶³, Grifonu öte dünyayla ilişkilendirebileceğimiz ilk anlatıdır. Grifonlar muhafız ve ruh göçüren (psikopompos)⁶⁴ rollerini klasik dünyada da sürdürmüşlerdir. Bu bağlamda en eski örnek Nestor’un yüzüğüdür. A. Evans’a göre bu bir yer altı dünyası betimidir. Grifon, görünümündeki-

⁵⁶ FRANKFORT, a.g.m., s. 107.

⁵⁷ Veli SEVİN, *Assur Resim Sanatı*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2010, s. 35, Res. 30 – 31.

⁵⁸ FRANKFORT, a.g.m., s. 108.

⁵⁹ FRANKFORT, a.g.m., s. 110, s. 112.

⁶⁰ GOLDMAN, a.g.m., s. 327; DELPLACE, a.g.k., s. 328. R. DU MESNIL DU BUISSON, “Le dieu-griffon à Palmyre et chez les Hittites”, *L’Etnographie*: 57, 1963, s. 16 – 31.

⁶¹ FLAGGE, a.g.k., s. 20.

⁶² TEMÜR, a.g.k., s. 42 – 43.

⁶³ BOTTERO, a.g.k., s. 145; Bu ruh kuşu rolü için ölümlerle gelen korku ve terörden esinlenilmesinin Akdeniz havzası uygarlıklarında ortak bir tema olduğu düşünülür. FRANKFORT, a.g.m., s. 122.

⁶⁴ FLAGGE, a.g.k., s. 101 – 105; DELPLACE, a.g.k., s. 417 – 420; DIERICH, a.g.k., s. 188 – 193.

Fotoğraf 4: Grifon Protomları

Fotoğraf 5: Dionysos ve Grifon

kuş detayları sebebiyle yer altı dünyasının elçisi ve ölümler diyarıyla ilişkili kabul edilmiştir⁶⁵. İ.Ö. 14. yy.' ait Palaikastro'dan toprak bir lâhit üzerinde Minos sanatındaki benzer bir rolle karşımıza çıkarlar⁶⁶. Öte dünyayla ilişkili oldukları en erken Yunan örnekleriyse İ.Ö. 6. yy.'a tarihlenen Klazomenai lâhitleridir. Ünlü Lykia Lahdinde de (Res. 2) khitonik varlıklar olarak yer almışlardır⁶⁷. Antik Çağda Grifon hakkındaki bilgiler çeşitlenir. Yaşadıkları varsayılan iki ülkeden biri olan Hyperbore ülkesinin lokalizasyonuna ilişkin antik kaynaklarda pek çok farklı bilgi yer alır. Genelde kuzeyde bir yerler olduğu var sayılmakla birlikte bu yön belli bir mesafe ortaya koymak için yeterli değildir. Thrakia ve Dacia'dan, Tuna Nehri veya Karadeniz kıyılarına yahut Britanya Adaları ve Arktik buzullara kadar pek çok farklı konumlandırma söz konusudur⁶⁸. Altın kaynakları açısından zengin ve bu hayali ülkeye yakın olduğu düşünülen Pantikapeon'un sikkeleri üzerindeki Grifon tasvirleri⁶⁹ Karadeniz ve Azak'ın kuzeyini daha olası kılmaktadır. Yine sikkeler üzerindeki Apollon betimlemeleri ile burada tanrıya adanan büyük bir Apollon Tapınağının⁷⁰ varlığı da bu düşüncüyü kuvvetlendirmektedir. Çünkü Hyperbore ülkesinin halkı Apollon'un hizmetçileri olarak bilinirdi ki (Res. 3) bunu Pindaros da teyid eder⁷¹. Didyma Apollon Tapınağının sella frizleri üzerinde de Grifon tasvirleri yer alır⁷². Bu sebeple olsa gerek Grifonları Apollon'un bekçi köpeği olarak gören bir gelenek de oluşmuştur⁷³. Ayrıca tanrı, Grifonlu sikkelerin yer aldığı

⁶⁵ FRANKFORT, a.g.m., s. 122.

⁶⁶ TEMÜR, a.g.k., s. 58 – 60. Grifonun Girit ve Myken'lerdeki dinsel rolü hakkında bkz. (10) DELPLACE, 1967b s. 5 -9.

⁶⁷ TEMÜR, a.g.k. s. 69.

⁶⁸ Pomponius Mela kuzey kutbunda olduğunu iddia eder. Bkz Timothy P. BRIDGMAN, *Hyperboreans. Myth and History in Celtic – Hellenic Contacts*, Routledge, New York, 2005, s. 79. Diğer antik yazarların görüşleriyle ilgili kapsamlı derlemelere de Bridgman'dan ulaşılabilir. Bkz. A.g.k. s. 122 – 135. Herodotos'a göre Hyperbore ülkesinin konumu hakkında bkz. J. O. THOMSON, *History of Ancient Geography*, Biblo & Tannen, Cambridge, 1968, s. 61, fig. 15

⁶⁹ THOMSON, a.g.k., s. 64.

⁷⁰ J. HIND, "The Bosphoran Kingdom", s. 490.

⁷¹ Pind. I. O. III. 16 – 17.

⁷² TEMÜR, a.g.k., s. 70.

⁷³ ANADOL, a.g.m., s. 715; DELPLACE, a.g.k., s. 365 – 371; LIMC II 1, s. 183 – 185, s. 229 – 230, s. 303 – 304. A. R. BELLINGER, *Troy the Coins*, Princeton University Press, Princeton, 1961, s. 137, Lev. 23 A403, s. 149, Lev. 25 A483.

Kyzikos'ta, kentin kurucu kahramanının babası olarak bilinir⁷⁴. Apollon'un özel bir kültünün ortaya konduğu⁷⁵ Hyperbore ülkesinin altınlarını Herodotos'un İskit dilinde tek anlamındaki "arima" ile göz anlamındaki "spu" sözcüklerinden isimlerinin türediğini kaydettiği⁷⁶ Arimaspesler'e karşı muhafaza ederler. Bu tek gözlü tuhaf ırka gösterdikleri şiddetli direniş mitolojide ve sanatta "Grypomachie" olarak adlandırılan mücadele sahnelerini doğurmuştur⁷⁷. Grifonları Kentauros gibi karışık yaratıklar⁷⁸ ve Amazonlarla da mücadele içinde görürüz⁷⁹. Zaten Attikalılar'a karşı savaşa girişen Amazonların yola çıkıp takip ettiği güzergâh Grifonların da yaşadığı kuzey ülkelerinden başlamaktadır⁸⁰. Grifonun sikkeler üzerindeki tasvirlerinden bildiğimiz Athena ile bağıntısı, diğer buluntu gruplarıyla da doğrulanır⁸¹: Tanrıça Athena'ya adanan Phokaia'daki Athena Tapınağı İ.Ö. 6. yy.'da inşa edilmiştir. 2005 yılı kazılarında tapınağa ait batı podyum duvarı yanında tuf taşından Grifon ve at protomları bulunmuştur (Res. 4). Athena'nın atları eğiten tanrıça olarak onlarla ilişkisi Grifonlarla da kurulmuş olmalıdır⁸²; zira hem kentin hem de tapınağın sembolü olarak bu fantastik figürlerin kullanıldığı açıktır. Aynı şekilde Assos'taki Athena Tapınağına ait köşe akroteri parçasının da bir Grifon figürüne ait olduğu düşünülmüştür⁸³. Böylece baş tanrı olduğu her iki kentte de tanrıçanın Grifonlarla ilişkisi ortaya konulmuştur. Bayraklı Athena Tapınağında, Oryantali-zan Evreye ait olarak bulunan ve muhtemelen tapınak duvarına asılan toprak levhacıkta da Grifon tasviri yer alır⁸⁴. Dionysos da Grifonla ilişkili diğer bir Yunan tanrısıdır (Res. 5)⁸⁵. Ayrıca Grifon tasvirlerinin hemen her dönem sikkeleri üzerinde yer aldığı Teos'ta baş tanrı olarak onurlandırılmıştır⁸⁶. Bunun gibi, Kyzikos da

Fotoğraf 6: Grifon ve Tekerlek

Fotoğraf 7: Susa'dan Grifon

⁷⁴ DELPLACE, a.g.k., s. 95. Bkz. (19) LENGER, s. 217.

⁷⁵ DELPLACE, a.g.k., s. 365 – 371.

⁷⁶ Hdt. IV. 27. Aiskhylos da tek gözlü devler olarak tanımlar. Aischyl. Prom. 805.

⁷⁷ İ.Ö. 4. yy. seramikleri üzerindeki Grypomachie tasvirleri hakkında bir çalışma için bkz. A. BROCHARD, *Une Grypomachie: le combat des arimaspes contre les griffons dans la céramique du IVeme s. AV. J.-C.* Travaux Universitaires, Lyon, 2002,

⁷⁸ FLAGGE, a.g.k., s. 51, abb. 45.

⁷⁹ DELPLACE, a.g.k., s. 255 – 259.

⁸⁰ R. GRAVES, *Yunan Mitleri*, Çev. Uğur Akpur, SAY, İstanbul, 2004, s. 441; GRIMAL, a.g.k., s. 61.

⁸¹ SNG Cop. Ionia 1028; SNG Tübingen Ionien, 2562.

⁸² Ö. ÖZYİĞİT, "Phokaia Griffon Protomları ve Griffon Protomlu Bronz Kazanların Kronolojisi", s. Altan Çilingiroğlu'na Armağan, Arkeoloji & Sanat Yayınları, İstanbul, 417.

⁸³ LENGER, a.g.m., s. 218, fig. 1.

⁸⁴ E. AKURGAL, *Eski İzmir I. Yerleşme Katları ve Athena Tapınağı*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1997, s. 97, lev. 108b.

⁸⁵ DELPLACE, a.g.k., s. 365 – 385, s. 421 – 426; LIMC III 1, s. 463.

⁸⁶ Dionysoslu tasvirler için bkz. SNG Cop. Ionia 1518; RPC 2515; Teos'taki kült için bkz. B. ÖZTÜRK, *Yazıtlar Işığında Roma İmparatorluk Çağı Küçükasyası'nda Dionysos Kültü*, Arkeoloji & Sanat Yayınları, İstanbul, 2010, s. 51.

Fotoğraf 8: Knossos Duvar Resmi

olduğu vahşi hayvanlar arasında Grifon da yer alır⁹². Ayrıca Artemis, Khersonesos'ta, yani Hyperbore ülkesi olarak adlandırabileceğimiz İskit bölgesinde İ.Ö. 1. yy.'a ait bir mezardaki duvar süslemesinde Grifon üzerindeki Apollon'la tasvir edilmiştir⁹³. Diğer yandan Strabon'un kaynağından bahsederken atıf yaptığımız ressam Aregon'a ait olan ve Elis'teki Artemis Tapınağı'nda yer alan resim de tanrıçayı Grifonla ilişkilendiren kaynaklardan birisidir⁹⁴. Grifon, antik metinlerden öğrendiğimiz gibi⁹⁵ Nemesis'in⁹⁶ oç kuşları olarak boyunduruğa vurduğu bir hayvandır⁹⁷. Roma Çağı Smyrna sikkelerinde de bu şekilde tasvirlerine rastladığımız intikam tanrıçasının hizmetinde yer almışlardır⁹⁸. Pek çok betimlemede Grifonun yanında yer alan tekerlek motifi Nemesis'in sembolüdür (Res. 6). Mısır tanrısı İsis'le Nemesis arasındaki senkretik ilişki de Grifonla ilintilidir⁹⁹. Bu bağlamda Apuleius'un İsis dinine katılanların giydiği kıyafeti betimlerken bunların üzerinde yer alan Grifonlardan bahsetmesini anımsamak da faydalı olabilir¹⁰⁰.

V. Grifon Tasvirinin Kökeni ve Yayılımı

Yunan sanatında Grifon tasvirlerinin köken olarak Doğudan alındığı yönünde bir görüş birliği vardır; fakat esas kaynağın hangi bölge olduğu konusunda bir tartışma söz konusudur¹⁰¹. İ.Ö. 4. binde Elam'da ve yine İ.Ö. 3000 civarında Mısır'da¹⁰², erken hanedanlar döneminde veya hemen öncesinde ortaya çıktığı bilinmektedir ve kullanımı bir süreklilik arz eder¹⁰³. Frankfurt, Mısır'da Grifon'a yönelik popüler bir inancı işaret eden herhangi bir kanıt bulunmadığını; ancak kesin bir karakteristik ve fonksiyon yüklü bir sembol olduğunun inkâr edilemeyeceğini belirtir¹⁰⁴. Mezopotamya coğrafyasındaki memelilerle ilgili kuşlara ait özellikler, İ.Ö. 4. binden

⁸⁷ DIERICHS, a.g.k., s. 260; *SNG France Mysie* 271.

⁸⁸ ÖZTÜRK, 2010, s. 56; *BMC Mysia* s. 119 no. 55, s. 121 no. 70, s. 122 no. 82.

⁸⁹ DELPLACE, a.g.k., s. 217; W. GREENWELL, *The Electrum Coinage of Cyzicus*, Rollin and Feuarent, London, 1887, s. 56 – 57, no. 20, lev.I.21. Bkz. (19) LINGER, s. 216 dn. 37.

⁹⁰ YILMAZ, a.g.k., s. 17.

⁹¹ GRIMAL, a.g.k., s. 158.

⁹² DELPLACE, a.g.k., s. 398; TEMÜR, a.g.k., s. 60.

⁹³ FLAGGE, a.g.k., s. 75.

⁹⁴ Strab. VIII. 3. 12.

⁹⁵ Nonn. Dion. XLVIII. 370 – 392.

⁹⁶ Dietrich O. KLOSE, *Die Münzprägung von Smyrna in der Römischen Kaiserzeit*, W. De Gruyter, Berlin – New York, 1987, s. 28 – 30.

⁹⁷ DELPLACE, a.g.k., s. 399; FLAGGE, a.g.k., s. 106 – 121; ayrıca bkz. LEBOVITCH, 1946, s. 129 fig. 3'teki tekerlek sembolünü Smyrna sikkelerinde Grifonla beraber görürüz: *BMC Ionia* s. 280 no. 349 -350; LIMC VI 1, s. 754, s. 767 – 768.

⁹⁸ *BMC Ionia* s. 281 – 282 no. 359, no. 364.

⁹⁹ İsis – Nemesis için bkz. FLAGGE, a.g.k., s. 106. Bkz. DELPLACE, a.g.k., s. 329 – 330.

¹⁰⁰ Apul. met. XI. 24.

¹⁰¹ DIERICHS, a.g.k., s. 275; TEMÜR, a.g.k., s. 40.

¹⁰² DELPLACE, a.g.k., s. 6; Anna Maria BISI, "Il Grifone nell'arte dell'antico Iran e dei popoli delle steppe", *RSO*: 39, 1964, s. 16.

¹⁰³ LEBOVITCH, 1955, s. 75'te Mısır için dört ayrı dönem içerisinde Grifonun öyküsünü özetler. Ayrıca bkz. TEMÜR, a.g.k., s. 41. Bkz. BÖRKER - KLÄHN, a.g.m., s. 634.

¹⁰⁴ FRANKFORT, a.g.m., s. 112.

Fotoğraf 9: Megiddo Kabartması

bu yana bilinmektedir. Uruk ve Jemdet Nasr dönemine ait Susa mühürlerinde (Res. 7) erkek arslanın bir kuşun kafasına, kanatlarına, ön bacaklarına ve pençelerine sahip olduğu görülür¹⁰⁵. Girit'te Grifona ilk olarak Yeni Saraylar Döneminde¹⁰⁶, Orta Minos III B evresine tarihlenen minyatür fresklerde (Res. 8) ve Zakro mühürlerinde rastlanır¹⁰⁷. Myken sanatında¹⁰⁸ İ.Ö. 14. yy.'dan itibaren Mezopotamya sanatındaki mücadele tasvirleri ile Suriye – Fenike sanatının (Res. 9) etkilerinin izlendiği figürler olarak görülür¹⁰⁹. Bu dönem ve sonrasında Girit ve Myken'in Mısır ve Suriye ile ticari ilişkileri, hatta doğulu zanaatkârlara ait atölyelerin varlığı bu durumu açıklamaktadır¹¹⁰. Grifon betimlemeleri Anadolu'ya ilk kez Asur ticaret kolonileri döneminden sonra, Mezopotamya sanatı aracılığıyla geçmiştir ve hem eski Anadolu üslûplu hem de eski Suriye üslûplu mühürlerde karşımıza çıkar¹¹¹. Ugarit ve Boğazköy'de bulunan Hitit mühürlerinde de farklı tiplerle ortaya konur¹¹². Bu bağlamda Anadolu, köken probleminin öznesi değildir. Bununla birlikte yine Frankfort'a göre, yeni keşifler nedeniyle her an yanlışlanabileceği için, çok büyük önem taşıyan "Kronolojik açıdan ilk defa ne zaman görüldü?" sorusu görmezden gelindiğinde, geriye kalan verilere dayanarak bu yaratık hem Girit hem Mezopotamya hem de Mısır tarafından, üçüncü bir bölgeden hareketle türetilmiştir ve bu da Suriye'dir¹¹³. Frankfort Girit'te bulunan en eski duvar boyamalarında kullanılan figürler, yaşayan varlıklar, desenler gibi ikonografik öğelerin Suriye kökenli olduğunu ileri sürmüştür¹¹⁴. Aynı durum Grifon bağlamında Orta Kyklad Dönemi vazoları için de ileri sürülmüştür¹¹⁵. İ.Ö. 1600 – İ.Ö. 1350 arasında hüküm süren Mitanni Krallığının sanatını hem genel olarak hem Grifon figürü bağlamında tanımlamak yalnızca birkaç mühür böyle tanındığı için oldukça zordur. Figür senkretiktir ve Mitanni Sanatının kendi tasarımları dışında, iki kaynaktaki motiflerden türetilerek oluşturulduğu kesin denilebilir: Mezopotamya kültürünün yoğun olarak korunduğu daha eski bir Suriye repertuarı ve Suriye, Mısır, Ege kültürlerine ait bir-

¹⁰⁵ FRANKFORT, a.g.m., s. 106; BISI, a.g.k., s. 21, s. 40.

¹⁰⁶ ZOUZOULA, a.g.k., s. 150.

¹⁰⁷ FRANKFORT, a.g.m. s. 113; DESSENNE, a.g.m., s. 208; BISI, a.g.k., s. 167; DELPLACE, 1967a, s. 49 – 50.

¹⁰⁸ FURTWÄGLER, a.g.m., s. 1745 – 1746.

¹⁰⁹ TEMÜR, a.g.k., s. 60 – 61. Akurgal tam tersine Girit – Myken sanatının Suriye Fenike sanatını etkilediğini söyler. ÖZYİĞİT, a.g.m., s. 419.

¹¹⁰ S. ALEXIOU, *Minos Uygarlığı*, Çev. E. Tül Tulunay, Arkeoloji & Sanat Yayınları, İstanbul, 1991, s. 159 – 161.

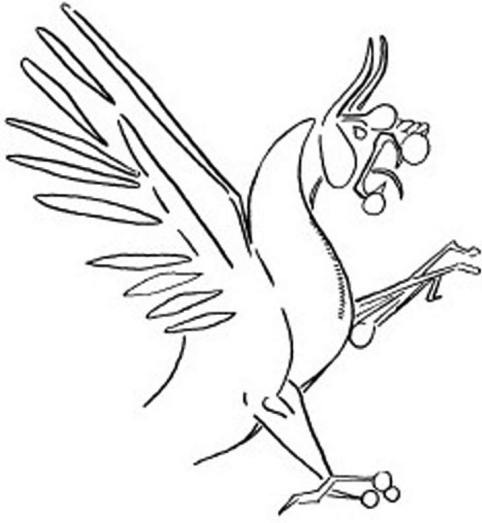
¹¹¹ BISI, a.g.k., s. 110 – 114; A. ERKANAL, *Anadolu'da Bulunan Suriye Kökenli Mühürler ve Mühür Baskıları*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1993, s. 131. Grifonun mühürler üzerindeki tasvirleri Bizans Dönemi gibi çok daha ileri zamanlarda da karşımıza çıkar. L. BOURA, *The Griffin Through the Ages*, Midland Bank, Athens, 1983, 50 – 51.

¹¹² TEMÜR, a.g.k., s. 52.

¹¹³ FRANKFORT, a.g.m., s. 113, s. 116, s.119. Ayrıca bkz. ANADOL, a.g.m., s. 715'te Mezopotamya'nın batısı ortaya çıktığı bölge olarak gösterilir. İ.Ö. 4. ve 3. bin Suriye sanatı hakkındaki iddia için ayrıca bkz. FLAGGE, a.g.k., s. 9; bkz. LENGGER, a.g.m., s. 215.

¹¹⁴ FRANKFORT, a.g.m., s. 117.

¹¹⁵ I. NIKOLAKOPOULOU, "Middle Cycladic iconography: a social context for A new chapter in Aegean art", *Cretan Offerings: Studies in Honour of Peter Warren*, 2010, s. 218.

Fotoğraf 10: Asur Griffonu

Fotoğraf 11: Pers Diademi

Fotoğraf 12: Kazan

çok özelliğın harmanlandığı kıyı kentlerine ait sanatlar¹¹⁶ ... Griffonun diğer kültür çevrelerinde yaygın olarak görülmesi için İ.Ö. 2. binlerin sonuna kadar beklemek gerekmiş, Deniz Halklarının yıkıcı yayılma akınlarından sonra ise¹¹⁷ Doğu Akdeniz havzasında geniş bir sanatsal repertuvarın öznesi olmuştur. İ.Ö. 1. binden itibaren de Doğu Akdeniz havzasında yeni politik oluşumlar ve sanat çevreleri ortaya çıkmıştır. Kuzey Suriye'deki şehir devletleri vasıtasıyla bu bölgeye ve Anadolu'ya Aramiler sızmış, Filistüler, Frigler gibi yeni halk toplulukları ortaya çıkmıştır. İ.Ö. 8. yy.'ın ikinci yarısından sonraki yoğun kolonileşme hareketleri Fenikeliler'i Yunanlar'la tanıştırmış ve özellikle Asur Devletinin Suriye üzerinde hissedilir baskısı Tyros, Sidon, Byblos dışında Fenike kentlerini de etkilemiştir. Ayrıca Fenike ve Kıbrıs bu dönemde kültürel bir bütünlük arz eder ki insan ve karışık yaratık tasvirlerinde bu kültürel birleşim izlenebilmektedir¹¹⁸. Bu karmaşık dönemde karşılıklı etkileşimleri saptamak zor olmakla birlikte Griffon bağlamında bu etkileşimleri ortaya koyan çalışmalar yapılmıştır¹¹⁹. İ.Ö. 1. bin sanatlarındaki etkileşimleri şöyle özetlemek mümkündür: Asurlular'da Griffon doğrudan Babil kültür çevresinin örneklerinden

¹¹⁶ FRANKFORT, a.g.m. s. 110, 118, res. 21 – 22. BISI, a.g.k., s. 116 – 117.

¹¹⁷ DELPLACE, a.g.k., s. 6 – 7.

¹¹⁸ A. M. BISI, "L'Iconografia del Griffone A Cipro", *OA*: 1, 1962, s. 228 – 229, Lev. 55. 8 – 9.

¹¹⁹ DELPLACE, a.g.k., s. 6 – 7, 12.

Fotoğraf 13: Geç Hitit Grifonu

Fotoğraf 14: Frig Grifonu

alınip kopyalanmıştır¹²⁰. Sadece Arslan Grifonu tanıyan Pers sanatı da¹²¹ Asur formlarını (Res. 10) taklit etmiştir. Kafasından Asur tipinde boynuzlar çıkan antitetik Grifonların yer aldığı altın diadem ve benzerleri buna örnek verilebilir (Res. 11). Persepolis'teki örneklerle Pers sanatının Yunan tekniğine bağımlılığını yansıtmaktadır¹²². Pers Arslan – Grifonunun kanatlarındaki kıvrımların erken bir dönemde İran kültürüne etki eden Yunan özelliklerinin bir parçası olduğu düşünü- lür; fakat arka ayak ve kuyruğun Persler tarafından geliştirilip Yunan sanatına aktarıldığı da bir Pantikapeon sikkesine dayanılarak bu düşünceye eklenir¹²³. Metalurjideki ustalıkları tartışmasız olan Urartular'ın sanatında özellikle bronz kazanların eklentisi olarak kullanılan Grifon protom- ları bulunmaktadır. Bu kazanların üretimi hakkında öne sürülen iddialar şüphesiz protomların kökenine de ışık tutmaktadır. Bu kazanlar ve kazanları süsleme geleneğinin Kuzey Suriye'den Urartu'ya aktarıldığı söylene de Urartu stilistik özelliklerini taşıyan bu objeler Urartu'nun yöre- sel atölyelerinde veya Kuzey Suriye'deki bir ortak atölyede Urartulu ve Kuzey Suriyeli sanatçıla- rın işbirliğiyle de üretilmiş olabilir¹²⁴. İtalya gibi uzak coğrafyalarda bu kazanların¹²⁵ ele geçmesi ya da Siren veya Grifon eklentilerinin (Res. 12) Gordion ve Yunanistan (Olympia, Dephi, Ptoon, Delos, Rodos, Atina) ile İtalya'daki kimi merkezlerde (Praeneste¹²⁶, Vetulonia) bulunması Urartu ile batı dünyası arasındaki deniz aşırı ticaretin de kanıtıdır¹²⁷. Nitekim Demir Çağı'nda Doğu Ak- deniz limanlarından, Anadolu içinden ve Karadeniz üzerinden batıya yönelen yollar vasıtasıyla ticaretin sürdürüldüğünü bilmekteyiz¹²⁸. Tabii Yunan sanatına giren tunç kazanların Grifon mo- tifli eklentileri buradaki sanatçıların elinde Grifonun zarifçe uzatılan kulakları, altına yerleş- tirilen bir yumru ve kavisli boynuyla yepyeni bir dekoratif form kazanmıştır¹²⁹. Ayrıca doğuda

¹²⁰ ZIEGLER, a.g.k., s. 1913.

¹²¹ TEMÜR, a.g.k., s. 57 – 58.

¹²² ZIEGLER, a.g.k., s. 1916.

¹²³ HILL, a.g.m., s. 158.

¹²⁴ A. ÇİLİNGİROĞLU, *Urartu ve Kuzey Suriye. Siyasal ve Kültürel İlişkiler*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir, 1984, s. 71. Ayrıca bkz. JANTZEN, a.g.k., s. 49 – 50; BISI, a.g.k., s. 134 – 137.

¹²⁵ BÖRKER – KLÄHN, a.g.m., s. 635; Ayrıca bkz. C. HOPKINS, "The Origin of the Etruscan – Samian Griffon Cauldron", *AJA*: 64, 1960, s. 368 – 370.

¹²⁶ Daha geç tarihli maden eserleri üzerindeki Grifon tasvirleri hakkında bkz. D. K. HILL, "Griffins and Praenestine Metalwork", *Hommages à Marcel Renard*: 3, 1969, s. 298 – 303.

¹²⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. M. PALLOTTINO, "Urartu, Greece and Etruria", *EW*: 9, 1958, s. 29 – 52; M. N. VAN LOON, *Urartian Art*, Nederlands Historisch – Archaeologisch Instituut, İstanbul, 1966, s. 108.

¹²⁸ V. SEVIN, "Demir Çağında Anadolu – Batı İlişkileri", *Zafer Taşlıhoğlu Armağanı*, Arkeoloji & Sanat Yayınları, İstanbul, s. 113 – 121.

¹²⁹ J. BOARDMAN, *Yunan Sanatı*, Çev. Yasemin İlseven, Homer Kitabevi, İstanbul, 2005, s. 53.

Fotoğraf 15: Attika Seramiği

dövme tekniğiyle yapılan bu eklentiler Yunanlar'da döküm tekniğiyle uygulanmıştır¹³⁰. Urartu sanatında bronz kalkanlar dışında bağımsız figürinler olarak veya kemer ve levhalarda da Grifona rastlarız. Tasvirlerin kimi Geç Hitit kimi de kuvvetli Asur etkileri gösterir¹³¹. Anadolu'da Grifonun temel karakterini kazanmasını sağlayan¹³² Geç Hitit sanatı (Res. 13) Eski Hitit kültürü ve Asur akımlarıyla diğer sanatsal etkilerin karışımından oluşan eklektik bir yapı arz eder. Erken Yunan sanatı üzerinde de kuvvetli etkileri olmuştur. Akurgal'a göre de erken dönemlerde Yunan sanatında Asur etkileri değil salt Geç Hitit etkileri görülür ve bunun nedeni de Yunanlar'ın İ.Ö. 8. yy.'da Güneydoğu Anadolu ve Kuzey Suriye şehirleriyle kurduğu ilişkilerde aranmalıdır. Akurgal'a göre Giritliler ve Mykenler, İ.Ö. 2.binde Grifon tasvirini doğulu örneklerden alır; ancak bunu geliştirerek özgün ve yeni bir biçim yaratırlar. Bu orijinal tipler de Doğulu sanatçılara örnek oluşturur. Böylece Fenike Grifon tipi, Girit ve Myken örneklerinden esinlenmiş¹³³. Suriye-Hitit Grifon tipi ise Fenike etkisi altında gelişmiştir. Geç Hitit'in geç evresinde¹³⁴ üretilen Grifon tipi de Yunanlar tarafından taklit edilmiştir¹³⁵. Nitekim İ.Ö. 8. yy.'dan itibaren doğu malı nesnelere yanı sıra bir zanaatkarlar grubu da Yunan dünyasına girmiştir¹³⁶. Knossos'ta bir grup Suriyeli sanatçı kendi atölyelerinde mücevher, değerli taş ve dekoratif tunç objeler üretmekteydi. Bu atölyelerin kendilerine has üslupları Girit'in pek çok köşesinde bir yüzyıl boyunca izlenebilmektedir. Giritli vazoz ressamı da Suriyeli sanatçıların desenlerini kopyalamışlardır. Diğer yandan Suriyeli maden ustaları İda Mağarasından çıkarılan kabartmalı hayvan başları ile süslü tunç adak kalkanlarından tanıdığımız bir üslubun da öncüsü olmuşlardır. Benzer zanaatkar grupları olasılıkla Euböia ve Atina'ya da yerleşmiştir¹³⁷. Boardman'a göre de Yunanlar Geç Hitit, Asur ve Urartu

¹³⁰ BOARDMAN, a.g.k. s. 50 res. 34. Kimi araştırmacılar dövme ve döküm tekniğinde yapılmış Grifon protomlarının Yunan sanatçılarına ait olduğunu iddia eder. Bkz. ÖZYİĞİT, a.g.m., s. 423.

¹³¹ TEMÜR, a.g.k., s. 55 – 56.

¹³² A.g.k. s. 52.

¹³³ Tam tersi bir görüş için bkz. (109).

¹³⁴ Bkz. BISI, a.g.k., s. 122. Aramış ve Fenikeleşmiş Geç Hitit stiline yansıtıldığı evre... Geç Hitit sanatının evreleri için bkz. M. DARGA, *Hitit Sanatı*, Akbank, İstanbul, 1992, s. 224.

¹³⁵ ÖZYİĞİT, a.g.m., s. 419. Ayrıca bkz. (22) – (23).

¹³⁶ Buna İ.Ö. 2. binde de şahit olmuştuk. Bkz. ALEXIOU, a.g.k., s. 159 – 161.

¹³⁷ BOARDMAN, a.g.k., s. 50; ayrıca bkz. REED, a.g.m., s. 366; Suriye sanatındaki kalkık kanat unsurunu yansıtan bir örnek için bkz. COLDSTREAM, a.g.m., s. 164, fig. 4.

Fotoğraf 16: Hadra Hydriasi

sanatlarından etkilenmişlerdir. Simon da Doğululaşma döneminde Yunan sanatına giren Grifonun Geç Hitit, Urartu ve Frig etkili olduğu iddiasındadır. Hermann ise Urartu sanatı ile erken dönem Yunan sanatı arasında bağlantı olmadığını söyleyip yadsınamaz Urartu etkisini reddeder¹³⁸. Pazarlı terrakotta levhalarındaki Grifon figürü de (Res. 14), temel ikonografik özelliklerini doğudan almış görünmektedir¹³⁹. Frigler'in Yunan sanatından etkilendiği yolundaki görüşlere karşı¹⁴⁰ en erken ilişkilerin İ.Ö. 7. yy.'da başlamış olması bu savı çürütmektedir. Diğer yandan İ.Ö. 8. yy.'da Frigler'in Batı Anadolu ve Yunan merkezlerinde etkinliğini ortaya koyan belirtiler de vardır ve özellikle protomlu kazanlardaki Urartu etkileri, bunları batı dünyasına ulaştıran karasal ticaret yollarının bir istasyonu olarak Gordion'un varlığı¹⁴¹ gibi gerçekler Geç Hitit sanatı gibi Frig sanatının da Grifonun Yunanlar'a aktarılmasında bir rolü olabileceğini düşündürür. Grifon tasvirleri Yunan sanatında Attika (Res. 15), Lakonia, Kyklad, Korinthos, Girit ve Batı Anadolu vazoculuğunda, mühür, bronz ve altın işçiliklerinde, lahitlerde, terrakotta ve mermer levhalarda, kısacası sanatın her dalında rastlanır. Korinthos vazolarında yer alan Grifon tasvirleri, arslan resimlerinde olduğu gibi¹⁴², Grifonun doğulu köken ve gelişimine ışık tutması açısından önemlidir. Yukarı kalkık kuş kanadı tipi Megiddo'da en güzel örneğini gördüğümüz Suriye sanatının

¹³⁸ DIERICHS, a.g.k., s. 276.

¹³⁹ BISI, a.g.k., s. 129, fig. 11. 91. TEMÜR, a.g.k., s. 55'te Yunan etkileri esas kabul edilir.

¹⁴⁰ En temel karşı çıkış için bkz. F. IŞIK, "Batı Uygarlığının Kökeni. Erken Demir Çağ Doğu - Batı Kültür Sanat İlişkilerinde Anadolu", *TürkArkDerg.* 28, 1998, s. 15 - 17.

¹⁴¹ V. ÖZKAYA, *İÖ. Erken Birinci Binde Frig Boyalı Seramiği*, Atatürk Üniversitesi Fen - Edebiyat Fakültesi Yayınları, Erzurum, 1995, s. 152, 154.

¹⁴² T. BAKIR, *Korinth Seramiğinde Arslan Figürünün Gelişimi*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Yayınları, İzmir, 1982, s. 138 - 149; DELPLACE, a.g.k., s. 31 - 38.

bir özelliğidir. Baş yapıları ise Geç Hitit Grifonlarının devamıdır¹⁴³. Attika seramiğinde de doğulu etkileri izlemek mümkündür. Berlin Ressamına ait bir karınlı amphorada¹⁴⁴ Athena'nın kalkanında yer alan Grifon protomları sadece Kykladlar'dan tanıdığımız protomlu seramikleri değil Toprakkale'deki Urartu Grifon – Demonunun¹⁴⁵ baş ikonografisini de yansıtmaktadır.

Sonraki dönemlerde de Grifonun salt ikonografik olarak değil en eski doğulu işlevine uygun olarak ölümle ilişkilendirildiği vazolar bulunmaktadır. Hellenistik Çağ boyalı seramiği içinde, İskenderiye'de yer alan bir mezarlıktan çıkarılmış, bulunduğu mevki dolayısıyla Hadra Hydriaları (Res. 16) adı verilen vazolarda Sirenlerle birlikte arma şeklinde Grifonlar yer alır. Bu vazoların özelliği ölen Yunanlar'ın küllerini muhafaza etmek için kullanılmış olmalarından kaynaklanır¹⁴⁶.

Roma Çağında da sanatın pek çok dalında yer alan Grifonları¹⁴⁷ aynı ölüm meleği işleviyle yaygın olarak plastik sanatlarda, mezar resimlerinde¹⁴⁸ ve lahitler üzerinde görürüz. Baltimore'dan İ.S. 2. yy.'a ait bir Dionysiak lâhitte yer alan ve palmetlerin arasında antitetik olarak duran boyuzlu Arslan - Grifonlar bunun güzel bir örneğidir¹⁴⁹. Bir mezar altarında da (Res. 17) muhafız rolündeki Grifonlar Apollon'un sembolü olan üç ayaklı kazanın iki yanında antitetik olarak dururken betimlenmişlerdir¹⁵⁰.

VI. Genel Değerlendirme

Grifon figürünün, Klasik uygarlıkların öncesine uzanan geçmişinde dinsel içeriği yoğun ve son derece yaygın bir tasarım olduğu anlaşılmaktadır. Mısır, Mezopotamya veya Suriye tasvir sanatlarında ilk ortaya çıktığı andan itibaren binlerce yıl sonrasına uzanacak bir betimleme ve anlam bütünlüğüne sahiptir. Suriye'nin güneş tanrısı Malakbel'le, Mısır'da yine güneş tanrısıyla olan bağı Hindistan'da Helios kültüyle ve Yunan dünyasında Apollon'la olan ilişkisi binlerce yıl boyunca sembolik içeriğini bazı çeşitlemeler ve değişiklikler dışında koruyan bir yaratıkla karşı karşıya olduğumuzu ortaya koyar. Karışık bağlantıların ağında Grifonu salt bir resim olarak sanat tarihinin öznelerinden biri şeklinde görüp bu resimler üzerinden spekülâtif yorumlarla anlamlandırmak doğru değildir; zira figürün taşıdığı sembolizmi ve işlevlerini yazınsal izleri aracılığıyla takip edebiliyoruz. Bazı kaynaklar karışık yaratığın ana vatanı olarak, eski bir Apollon kültürünün de bulunduğu Hyperbore ülkesini, İskit atlılarının koşturduğu Karadeniz'in kuzeyindeki puslu bozkırların ötesini işaret ederken, kimi kaynaklar Hindistan'ı gösterir ve orada da bu fantastik özneyi Helios'un kutsal hayvanı olarak buluruz. Aynı şekilde kökeni bu gizemli doğu ülkesine bağlanan Dionysos'la da bağı unutulmamalıdır. Grifon figürü, ilk ortaya çıktığı zamanlardan itibaren belli başlı temel özelliklere sahiptir. Bunlar sözlensal ve yazınsal kaynakların attığı doğal özelliklerdir: Yırtıcılık ve sürat... Bir de bunlardan bağımsız olmayan birtakım işlevlerle yüklüdür: Muhafızlık, öte dünyayla ilişkili ruh göçüren (psikopompos) rolü... Eski Yakın Doğu'da kutsal hayatın koruyucusu olan fantastik yaratıklardan birisi de Grifondur. Bu rol, Mısır'da kralın muhafızlığından Yunan dünyasında altın kaynaklarının koruyuculuğuna evrilmiştir. En erken zamanlardan itibaren oynadığı "ölüm kuşu" rolü ise yine Yunan – Roma uygarlıklarına aktarılmıştır. Minos sanatındaki toprak lâhitler üzerinde, Yunan ve Roma lâhitlerinde, Hellenistik vazolarda, Roma'nın ölü kültüyle ilgili sunaklarında bu işleviyle karşımıza çıkan figürün bu anlamsal içeriğiyle en eski örneklerinden birine Sahure Tapınağında rastlarız. Burada firavunun doğrudan sembolü ve ölüm sonrası huzurunun bekçisi olarak kabûl edilmiştir. Bu özelliğin en eski yazılı kanıtını da – Frankfort'un belirttiği gibi – Gılgamış Destanı'ndaki ölüm kuşunda görürüz.

¹⁴³ TEMÜR, a.g.k., s. 66.

¹⁴⁴ J. BOARDMAN, *Kırmızı Figürlü Atina Vazoları. Arkaik Dönem*, Çev. Gürkan Ergün, Homer Kitabevi, İstanbul, 2002, s. 105, res. 146. 2.

¹⁴⁵ AKURGAL, 1968, s. 182, lev. 54; s. 183, fig. 117; AKURGAL, 1992, lev. 12.9, lev. 14.4 -5.

¹⁴⁶ C. H. E. HASPELS, *Eski Yunan Boyalı Keramiği*, Çev. Aşkıdül Akarca, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1946, s. 236.

¹⁴⁷ SIMON, a.g.k., s. 749 – 780.

¹⁴⁸ C. DELPLACE, "Le griffon dans la peinture romaine et sur les reliefs en stuc", s. 89 -90. M. RENARD, "Griffons de Buzenol et d'Ailleurs", *Revue archéologique de Picardie*, vol: 1, no: 1 – 2, 1990, s. 117 – 157.

¹⁴⁹ FLAGGE, a.g.k., s. 85 – 86, res. 90.

¹⁵⁰ A.g.k. s. 79, res. 77.

Fotoğraf 17: Mezar Altarı

Resim Kaynakları

1. Temür, s. 521, res. 49. 2. Temür, s. 547, res. 119. 3. LIMC, II, 2, res. 380. 4. Özyiğit, s. 429, res. 3.
5. LIMC, III, 2, res. 462. 6. Leibovitch 1968, lev. 8. 7. Frankfort, s. 106, fig. 1. 8. Temür, s. 537, res. 89.
9. Temür, s. 526, res. 62. 10. Goldman, lev. 89, fig. 10. 11. Temür, s. 536, res. 88. 12. Temür, s. 541, res. 101. 13. Akurgal 1992, lev. 12, fig. 6. 14. Akurgal 1955, lev. 56. 15. Dierichs 1981, lev. 37.
16. <http://is.gd/kEvOk6> (18.09.2012). 17. Flagge, lev. 77.

Kaynakça

- Antik kaynaklarda Der Kleine Pauly, Lexicon Der Antike (1964), Süreli yayınlara ilişkin kısaltmalarda AJA 111 (2007) referans alınmıştır.
- AKURGAL, E., *Späthethitische Bildkunst*, AÜDTCF Yayınları, Ankara, 1949.
- _____, *Phrygische Kunst*, AÜDTCF Yayınları, Ankara, 1955.
- _____, *The Birth of Greek Art*, Methuen, London, 1968.
- _____, “Zur Entstehung des griechischen Greifenbildes”, *Kotinos: Festschrift für Erika Simon* 33 – 52, 1992.
- _____, *Eski İzmir I. Yerleşme Katları ve Athena Tapınağı*, TTK, Ankara, 1997.
- ALEXIOU, S., *Minos Uygarlığı*, Çev. Elif Tül Tulunay, Arkeoloji & Sanat Yayınları, İstanbul, 1991.
- ANADOL, Ş., “Grifon”, *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, 2: 715, 1997.
- BAKIR, T., *Korinth Seramiğinde Aslan Figürünün Gelişimi*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi, İzmir, 1982.
- BELLINGER, A. R., *Troy, the Coins*, Published for the University of Cincinnati by Princeton University Press, Princeton, 1961.
- BIGWOOD, J. M., “Ctesias’ Indica and Photius”, *Phoenix*, vol. 43, no: 4: 302 – 316, 1989.
- BISI, A. M., “L’iconografia del grifone a Cipro”, *OA*, 1: 219 – 232, 1962.
- _____, *Il grifone: storia di un motivo iconografico nell’antico Oriente mediterraneo*, Centro di Studi Semitici, Roma, 1965.
- _____, “Il Grifone nell’arte dell’antico Iran e dei popoli delle steppe”, *RSO*, 39: 15 – 60, 1964.
- BMC Mysia, *A Catalogue of the Greek Coins in British Museum. Mysia*, Haz. William Warwick Wroth, A. Forni, Bologna, 1964.
- BOARDMAN, J., *Kırmızı Figürlü Atina Vazoları. Arkaik Dönem*, Çev. Gürkan Ergin, Homer Kitabevi, İstanbul, 2002.
- BOARDMAN, J., *Yunan Sanatı*, Çev. Yasemin İlseven, Homer Kitabevi, İstanbul, 2005.
- BOTTÉRO, J., *Gılgamış Destanı. Ölümsüzlüğü Arayan Büyük İnsan*, Çev. Orhan Suda, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005.
- BOURA, L., *The Griffin Through the Ages*, Midland Bank, Athens, 1983.
- BÖRKER – KLÄHN, J., “Greif”, *RLA*, Band 3: 633 – 639, 1971.
- BRIDGMAN, T. P., *Hyperboreans Myth and History in Celtic – Hellenic Contacts*, Routledge, New York, 2005.
- BROCARD, A., *Une Grypomachie: le combat des arimaspes contre les griffons dans la céramique du IVe s. AV. J.-C.*, Travaux universitaires, Lyon, 2002.
- CHANTRAINE, P., *Dictionnaire Etymologique de la Langue Grecque. Histoire Des Mots*, Klincksieck, Paris, 1968.
- COLDSTREAM, J. N., “Sphinxes and Griffins from Geometric Knossos”, *AntCr*, 2: 161 – 164, 1974.
- ÇELGİN, G., *Eski Yunanca – Türkçe Sözlük*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2011.
- ÇİLİNGİROĞLU, A., *Urartu ve Kuzey Suriye, Siyasal ve Kültürel İlişkiler*, EÜ Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir, 1984.
- DARGA, A. M., *Hitit Sanatı*, Akbank, İstanbul, 1992.
- DELPLACE, C., “Le griffon créto-mycénien”, *AntCI*, 36: 49 – 86, 1967.
- _____, “Breves remarques sur le role du griffon dans la religion creto - mycenienne”, *BIHBelge*, 38: 5 – 9, 1967.
- _____, *Le griffon de l’archaïsme à l’époque impériale. Etude iconographique et essai d’interprétation symbolique*, Institut Historique Belge de Rome, Bruxelles, 1980.
- _____, “Le griffon dans la peinture romaine et sur les reliefs en stuc” *Revue archéologique de Picardie*, vol. 1 no: 1-2: 89 – 97, 1990.
- DESSENNE, A., “Le griffon créto-mycénien inventaire et remarques”, *BCH*, 81: 203 – 215, 1957.
- DIERICH, A., *Das Bild des Greifen in der frühgriechischen Flächenkunst I-II*, Lit, Münster, 1981.

- _____, “Das Bild des Greifen in der frühgriechischen Flächenkunst. Nachträge”, *Boreas*, 8: 5 – 32, 1985.
- DU MESNIL DU BUISSON R., “Le dieu-griffon à Palmyre et chez les Hittites” *L’Ethnographie*, 57: 16 – 31, 1963.
- DURRBACH, F., “Gryps – Gryphus”, *DarSag*, Tome 2: 1668 – 1673, 1896.
- ERKANAL, A., *Anadolu’da Bulunan Suriye Kökenli Mühürler ve Mühür Baskıları*, TTK, Ankara, 1993.
- FLAGGE, I, *Untersuchungen zur Bedeutung des Greifen*, Sankt Augustin, Richarz, 1975.
- FRANKFORT, H., “Notes on the Cretan Griffin”, *BSA*, 37: 106–122, 1936.
- FURTWÄNGLER, A., “Gryps”, 1742 – 1777, *Ausführliches Lexikon der Griechischen und Römischen Mythologie Band I.2*, Ed. Wilhelm Heinrich Roscher, Verlag und Drug von B. G. Teubner, Leipzig, 1886 – 1890.
- GOLDMAN, B., “The Development of the Lion – Griffin”, *AJA*, 64: 319 – 328, 1960.
- GRAVES, R., *Yunan Mitleri*, Çev. Uğur Akpur, Say Yayınları, İstanbul, 2004.
- GREEN, A. R., “Mischwesen. B”, *RLA*, Band 8: 246 – 262, 1993.
- GREENWELL, W., *The Electrum Coinage of Cyzicus*, Rollin and Feuarent, London, 1887.
- GRIMAL, P., *Mitoloji Sözlüğü. Yunan ve Roma*, Çev. Sevgi Tamgüç, Sosyal Yayınlar, İstanbul, 1997.
- HASPELS, C.H. E., *Eski Yunan Boyalı Keramiği*, Çev. Aşkıdıl Akarca, İÜEF Yayınları, İstanbul, 1946.
- HILL, D.K., “Griffins and Praenestine Metalwork”, *Hommages à Marcel Renard*, 3: 298 – 303, 1969.
- HILL, G. F., “Alexander the Great and the Persian Lion-Gryphon”, *JHS*, 43, II: 156 – 161, 1923.
- HIND, J., “The Bosporan Kingdom”, *CAH*, vol. 6: 476 – 511, 2006.
- HOPKINS, C., “The Origin of the Etruscan – Samian Griffin Cauldron”, *AJA*, 64: 368 – 370, 1960.
- İŞİK, F., “Batı Uygarlığının Doğuşu. Erken Demirçag Doğü – Batı Kültür Sanat İlişkilerinde Anadolu”, *TürkArkDerg*, 28: 1 – 39, 1998.
- JANTZEN, U., *Griechische Greifenkessel*, Gebr. Mann, Berlin, 1955.
- KARANASTASSI, P., “Nemesis”, *LIMC VI 1*, 733 – 762, 1992.
- KLOSE, D. O., *Die Münzprägung von Smyrna in der Römischen Kaiserzeit*, W. De Gruyter, Berlin – New York, 1987.
- LEFEBVRE, R., *Le Griffon dans l’art roman. Traditions littéraires et iconographiques*, Université de Bruxelles, Bruxelles, 2004.
- LEIBOVITCH, J., *Le Griffon*, Trois Communications Faites à l’Institut d’Égypte, Le Caire, 1946.
- _____, “Le Griffon dans le Moyen-Orient Antique” *Atiqot*, I: 75 – 88, 1955.
- _____, “Le Griffon d’Erez et le sens mythologique de Némésis”, *IEJ*, 8: 142 – 148, 1958.
- _____, “Quelques Griffons Demeurés Inédits”, *IEJ*, 18: 126 – 129, 1968.
- LENGER, D. S., “A Proposito del Grifone sulle Monete d’Asia Minore”, *Ancient History, Numismatics and Epigraphy in the Mediterranean World*. Ed. Oğuz Tekin, 215 – 222, 2009.
- MADHLOUM, T., “More Notes on the Near Eastern Griffin”, *Sumer*, vol. 20: 57 -62, 1964.
- MANGANARO, G., “Grifo”, *EAA*, Ed. Domenico Bartolini, 1056 – 1063, 1960.
- MAYOR, A., – “Griffins and Arimaspeans”, *Folklore*, 104: 40 – 66, HAENEY, M. 1993.
- MAYOR, A., “Guardians of the Gold”, *Archaeology*, November-December, 47, 6: 52 – 59, 1994.
- NIKOLAKOPOULOU, N., “Middle Cycladic iconography: a social context for A new chapter in Aegean art”, *Cretan Offerings: Studies in Honour of Peter Warren*, Ed. Olga Krsyszkowska, 213 – 222, 2010.
- ÖZKAYA, V., *İ.Ö. Erken 1. Binde Frig Boyalı Seramiği*, AtÜ Fen – Edebiyat Fakültesi Yayını, Erzurum, 1995.
- ÖZTÜRK, Ö., *Folklor ve Mitoloji Sözlüğü*, Phoenix, Ankara, 2009.

ÖZTÜRK, B., Yazıtlar Işığında Roma İmparatorluk Çağı Küçükasyası'nda Dionysos Kültü, Arkeoloji & Sanat Yayınları, İstanbul, 2010.

ÖZYİĞİT, Ö., "Phokaia Griffon Protomları ve Griffon Protomlu Bronz Kazanların Kronolojisi", *Altan Çilingiroğlu'na Armağan*. Ed. Haluk Sağlamtimur, 415 – 430, 2009.

PALLOTTINO, M., "Urartu, Greece and Etruria", *EW*, 9: 29 – 52, 1958.

PASQUIER, A., "Le griffon dans l'orfèvrerie gréco-scythe", *CRAI*, 1: 454 – 466, 1975.

REED, N. B., "Griffins in Post-Minoan Cretan Art", *Hesp.*, 45, October-December, 4: 365 – 379, 1976.

RENARD, M., "Griffons de Buzenol et d'Ailleurs", *Le Pays Gaumais*, 117 – 157, 1963 – 1964.

SCHEFOLD, K., "Löwengreifen aus Augst", *JSGU*, 35: 146 – 155, 1944.

SEVİN, V., "Demir Çağında Anadolu – Batı İlişkileri", *Zafer Taşlıkhoğlu Armağanı Anadolu ve Trakya Çalışmaları*, Ed. Robert Ousterhout-Nezih Başgelen, s. 113 – 121, 1999.

_____, *Yeni Assur Sanatı II. Assur Resim Sanatı*, TTK, Ankara, 2010.

SIMON, E., "Zur Bedeutung des Greifen in der Kunst der Kaiserzeit", *Latomus*, 21: 749 – 780, 1962.

SNG Cop. Ionia I – III, *The Royal Collection of Coins and Medals Danish National Museum*, 22 – 24, Ionia, Haz. Niels Breitenstein – Willy Schwabacher, E. Munksgaard, Copenhagen, 1946.

SNG France Mysie, *Département des monnaies, médailles et antiques 5 Mysie*, Bibliothèque Nationale, Paris, 2001.

SNG Tübingen Ionien, *Münzsammlung der Universität Tübingen, Heft 4, Mysien – Ionien*, Haz. Dietrich Mansperger, Hirmer Verlag, München, 1989.

TEMÜR, A., *Grek Sanatında Karşık Yaratıklar*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, AtÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2009.

THOMSON, J. O., *History of Ancient Geography*, Biblio & Tannen Publishers, Cambridge, 1948.

WIGGERMANN, F. A., "Mischwesen. A", *RLA*, Band 8: 222 – 245, 1993.

WILD, F., *Gryps, Greif, Gryphon (griffin). Eine sprach, kultur und stoffgeschichtliche Studie*, Böhlau, Wien, 1963.

VAN LOON, M. N., *Urartian Art*, Nederlands Historisch-Archaeologisch Instituut, İstanbul, 1966.

VENERI, A., "Dionysos", *LIMC* III 1, 413 – 419, 1986.

YILMAZ, N., *Yunan Sanatında Grifon, Sfenks ve Kentauros*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1997.

ZIEGLER, K., "Gryps", 1902 – 1929, *RE*, VII.2, Ed. Wilhelm Kroll, Georg Wissowa, J. B. Metzlerscher Verlag, Stuttgart, 1912.

ZOUZOULA, E., *The Fantastic Creatures of Bronze Age Crete* vol. 1–2, Yayınlanmamış Doktora Tezi, University of Nottingham, Nottingham, 2007.

